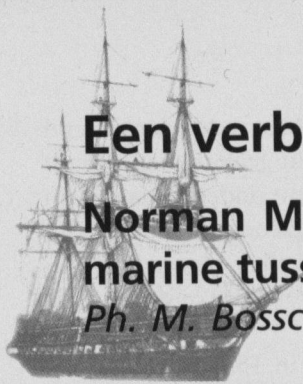

Een verborgen bron

Norman Macleod over de Nederlandse marine tussen 1848 en 1898

Ph. M. Bosscher

Gedenkboeken zullen voor veel historici niet een favoriete bron vormen. Ph. M. Bosscher heeft echter in het gedenkboek van Norman MacLeod over de Nederlandse marine in de tweede helft van de negentiende eeuw een fraai stuk geschiedschrijving herkend. Van daar dat hij voor de rubriek 'Bronnen' dit werk opvoert voor een bespreking.

Voor Rudy Kousbroek; ter nagedachtenis aan ir. R.F. Scheltema de Heere

De waarde als historische bron van min of meer officiële gedenkboeken is vaak maar heel beperkt. Niet zelden worden de auteurs niet, althans niet in de eerste plaats, geselecteerd op grond van hun kwaliteiten als geschiedschrijver. Niet zelden ook manifesteren zij zich eigenlijk meer als feestredenaars, *laudatores temporis acti*, in de traditionele zin van het woord dan als waarnemers wie het in de eerste plaats te doen is om een objectief oordeel. Gelukkig komt het ook voor dat de auteur van een dergelijk gedenkboek, of een bijdrage daaraan, zich manifesteert als een geschiedschrijver van talent die zijn kritische zin en zijn streven naar objectiviteit allerm minst heeft uitgeschakeld. Zijn werk kan dan van grote waarde zijn voor de studie van het behandelde onderwerp. Het kan in dat geval zelfs een essentieel stuk gereedschap zijn voor wie zich van dat onderwerp een scherp beeld wil vormen.

De kennismaking met een dergelijk superieur werkstuk dank ik aan een goede vriend, thans reeds lang overleden. Deze attendeerde mij op het artikel van de gepensioneerde vice-admiraal Norman Macleod over de Nederlandse marine dat gepubliceerd is in het gedenkboek 'Eene Halve Eeuw' dat *De Courant / Het Nieuws van de Dag* uitgaaf ter gelegenheid van de

inhuldiging van Koningin Wilhelmina.¹ Ik heb temeer reden deze vriend erkentelijk te zijn voor zijn fingerwijzing omdat dit gedenkboek althans in één vaak gehanteerde bibliografie alleen voorkomt onder de naam van de eindredacteur, dr. P.H. Ritter.² Daardoor is Macleods bijdrage op zijn minst moeilijker traceerbaar geworden, misschien zelfs wel gaan behoren tot de categorie der verborgen bronnen.³ In het nu volgende opstel hoop ik aan te tonen dat zulks te betreuren valt.

Van de auteur kan worden vermeld dat deze in 1837 te Bergen op Zoom werd geboren en in 1934 in Den Haag overleed. Hij stamde uit een Schotse familie waarvan vele leden de Nederlandse Staat als militair hebben gediend.⁴ Zelf ontving hij zijn militaire opleiding aan de Koninklijke Akademie voor Zee- en Landmagt te Breda.⁵ Daarna diende hij aan boord van zeil-, rader- en schroefstoomschepen en nam hij in de Oostindische wateren deel aan diverse gewapende acties. Gedurende het laatste decennium van zijn marineloopbaan (1884-1894) fungeerde hij onder meer als Chef-Materieel bij het Departement van Marine en als Directeur en Commandant⁶ der Marine, eerst te Hellevoetsluis, daarna te Amsterdam. Na

- 1 De volledige titel luidt: *Eene Halve Eeuw 1848-1898. Nederland onder de Regeering van Koning Willem den Derde en het Regentschap van Koningin Emma door Nederlanders beschreven onder redactie van dr. P.H. Ritter*, historisch gedenkboek uitgegeven door 'Het Nieuws van den Dag' (Amsterdam 1998). Het exemplaar in mijn bezit is er één van de derde druk.
- 2 Niet te verwarren met zijn zoon dr. P.H. Ritter jr. die jarenlang voor de AVRO een veelbeluisterde boekenrubriek verzorgde.
- 3 Ik heb niet alle beschikbare beschikbare bibliografieën geraadpleegd. Wél heb ik kunnen constateren dat het stuk niet voorkomt in de bibliografie van De Buck en evenmin in de monumentale gedrukte catalogus van de bibliotheek van het Nederlandsch Historisch Scheepvaart Museum bezorgd door W. Voorbeytel Cannenburg, de belangrijkste vindplaats van literatuur over de maritieme geschiedenis van Nederland.
- 4 Sommige lezers zal interesseren dat hij een neef (broerszoon) was van Rudolph Macleod (1856-1928), majoor van het Oost-Indisch Leger, die in 1895 trouwde met Margaretha Geertruida Zelle (1876-1917), alias Mata Hari.
- 5 Dit was dus gedurende de korte periode dat de officiersopleiding voor de Marine en die voor de Landmacht onder één dak waren verenigd. Hierover zie men de binnenkort te verschijnen uitgave *Het Instituut* onder redactie van G.M.W. Acda e.a.
- 6 Een dergelijke functionaris was regionaal bevelhebber en voerde tevens de directie over de Rijkswerf in het desbetreffende district. Vandaar de tweeledige aanduiding.

zijn pensionering was hij actief als auteur, vooral over maritieme aspecten van de geschiedenis der VOC.⁷

Alleen reeds de opsomming van de soorten schepen waarop Macleod gediend heeft maakt duidelijk dat het materieel van de Marine in de tweede helft van de negentiende eeuw grote veranderingen onderging. Wat nog grotendeels een zeilvloot was maakte plaats voor een vloot van mechanisch voortgestuwde schepen met nog maar een enkel zeilschip, en dat uitsluitend voor opleidingsdoeleinden. Bovendien kwamen nieuwe wapens in gebruik: achterlaad- en snelvuurgeschut, mijnen, torpedo's. In 1867 verkreeg de Nederlandse marine haar eerste gepantserde schip: het ramtorenschip 'Prins Hendrik der Nederlanden', later nog door Macleod gecommandeerd. Wat het personeel betreft was belangrijk dat men overging tot het systematisch werven van 'jong volk' en dat een opleiding tot 'oorlogsmatros' tot stand kwam. Oorlogsoperaties op grote schaal heeft de Marine niet hoeven uitvoeren. Voorzover zij gewapenderhand moest ageren was dat voornamelijk bij ondernemingen van min of meer politieel karakter waarbij de bestrijding van zeeroof en slavenhandel in de Oostindische archipel een belangrijke plaats innam.

Veel van dit alles vindt men terug in het relaas van Macleod. Voordat ik nader daarop inga wil ik mij een ogenblik bezighouden met de vraag in hoeverre dat relaas te beschouwen is als wat men tegenwoordig wel - met een voor mijn gevoel niet fraaie uitdrukking - pleegt aan te duiden als een egodocument. Als jong officier diende Macleod aan boord van het fregat 'Prins van Oranje' toen dat gedurende de Krimoorlog geruime tijd te Constantinopel verbleef. Het lijkt mij bepaald niet onwaarschijnlijk dat hij toen in de *longroom* (het dagverblijf der officieren) dingen hoorde die later hun neerslag vonden in de volgende passage: 'de (Nederlandse) "Doggersbank" was in de Middellandse zee bekend als "la bella fregata"; wanneer onze schepen zich met anderen in het zeilen beproefden bleven zij niet achter; onze officieren konden bij ontmoetingen met vreemden opmerken dat onze technische kennis allicht beter was dan de hunne'. Wat hij schrijft over de blokkade van Atjeh is zodanig getoonzet dat het moeilijk iets anders kan zijn dan althans mede de echo van persoonlijke ervaringen. Zijn opmerkingen over het materieelsbeleid tenslotte moeten beïnvloed zijn door de omstandigheid dat hij daarbij in de jaren 1880 geruime tijd zeer nauw betrokken was. Het stuk is dus tenminste gedeeltelijk het

7 Zijn belangrijkste werk is wel *De Oostindische Compagnie als zeemogendheid in Azië* (Rijswijk 1927), 2dln. Met atlas. Dit boek behandelt de periode 1602-1650.

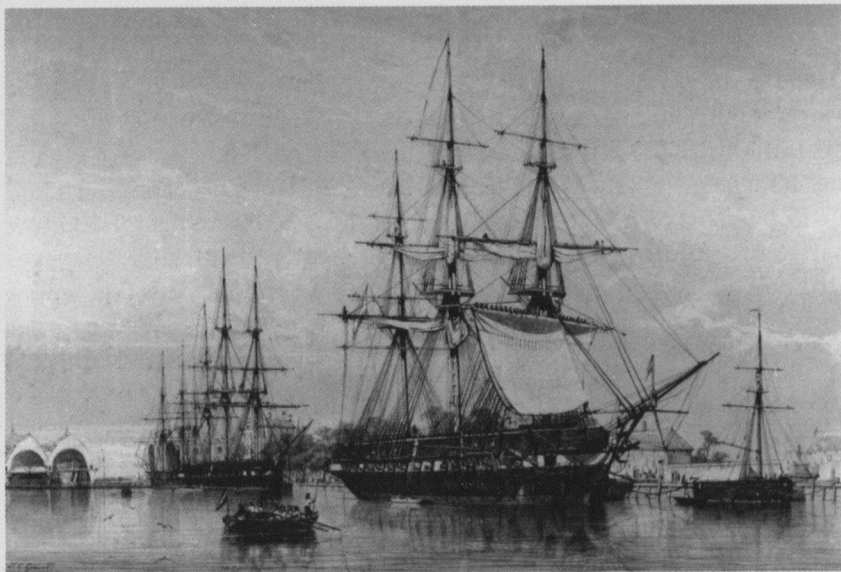
verhaal van een ooggetuige en medespeler.

Het begint vrij positief van toon. Macleod toont bepaald waardering voor vice-admiraal J.C. Rijk die gedurende het grootste deel van de regering van Koning Willem II belast was met de portefeuille van Marine. Evenzeer waarderend van toon is een excurs over Prins Hendrik, 'de Zeevaarder', zoon van Koning Willem II en de enige Oranje tot nu toe die een belangrijk deel van zijn loopbaan als zeeofficier beleefde. Daarna volgen echter de sombere woorden: 'In het jaar 1849 verkeerde onze zeemacht in een toestand van verval'. De sterkte op papier van het materieel, vooral van de grote schepen, was véél hoger dan de effectieve. Er waren nog geen zware bodems met stoomvermogen, zelfs nog niet in aanbouw. En dit terwijl in Frankrijk reeds op stapel stond wat Macleod aanduidt als een 'schroefstoomlinieschip'.⁸ Dit sleepte in 1853, bij de aanvang van de Krimoorlog, het Franse vlaggenschip met een vaart van acht zeemijl door de Dardanellen. Daarmee was, aldus Macleod, 'het schroefstoomoorlogsschip tot wet geworden'. Dit werd in Nederland 'niet dadelijk ingezien'. De in 1852 ingestelde commissie onder voorzitterschap van Prins Hendrik kwam met een vlootplan waarvan de kern nog steeds uit zeilschepen bestond. Pas in 1854, dus zeker vijf jaar na de Fransen,⁹ werd 'een groot schroefstoomfregat met vol vermogen'¹⁰ op stapel gezet. Voorlopig ging men voort met 'zuinig sukkelen'. Een parlementaire enquête waartoe in 1862 besloten werd met het doel om tot 'meerdere bepaaldheid van inzichten te komen, met opzicht tot de richting, aan onze marine te geven', bracht geen klaarheid - ook al niet omdat in maart 1862 ter rede van Hampton (V.S.) het sensationele gevecht tussen de 'Merrimac' en de 'Monitor' plaats vond 'dat weder een nieuwe phase van omwenteling in het zeewezen bracht'. Uiteindelijk werd de enquête in het oog van Macleod 'niets anders [...] dan een blok op den weg', een funeste manifestatie van de 'inmenging van leeken'. Overigens kwam het in 1865 tot de bestelling van een eerste pantserschip, de reeds genoemde 'Prins Hendrik der Nederlanden'. Dit schip paste goed in de plannen van weer een commissie die bijna tezelfdertijd kwam met een

8 Hij bedoelt daarmee een oorlogsschip van het zwaarste type, met dubbele voortstuwing: zeilen en een stoommachine die een schroef aandrijft.

9 Voor de Franse marine werd in 1847 een 'schroefstoomlinieschip' besteld naar ontwerp van de zeer begaafde constructeur Dupuy de Lôme. Dit werd in 1848 op stapel gezet en in 1850 te water gelaten.

10 Macleod bedoelt hier wel de 'Evertsen', gebouwd op de Rijkswerf te Vlissingen. 'Met vol vermogen' duidt aan dat het schip een zodanige brandstofberging bezat dat het onder stoom langdurig een relatief hoge vaart kon lopen.

Het natte dok van de Rijkswerf te Vlissingen met van links naar rechts Zr. Ms. schroefstoomschip der 2^e klasse *Citadel van Antwerpen*, fregatten *Sambre* en (Admiraal) *De Ruyter* en een kannoneerboot. Litho van J. C. Greive (1837-1891). Uit de collectie van het Instituut voor Maritieme Historie.

maritiem verdedigingsstelsel, althans voor het Rijk in Europa' dat vervolgens voor een belangrijk deel tot uitvoering kwam. Dat hiervoor geld kon worden gevonden was niet in de laatste plaats het gevolg van diverse zorgwekkende ontwikkelingen buitenslands, met name de oorlogspolitiek van Bismarck.

Macleods relaas over het materieelsbeleid zal ik verder niet op de voet volgen. Hij blijft kritisch. Vooral moeten het bij hem ontgelden de zogenaamde schroefstoomschepen der eerste klasse die in de jaren 1870 en 1880 werden gebouwd, 'eigenlijk fregatten, welke benaming zij echter eerst vele jaren later verkregen' en waaraan men 'nog bouwde [...] toen deze soort reeds lang verouderd was'. Eén dezer schepen, Zr. Ms. 'De Ruyter', deed in 1885 Malta aan, waarbij 'de Engelsche officieren hun verwondering uitspraken dat dit pas afgebouwde schip geen zoeklicht, geen torpedosloep en geen torpedonetten had'.¹¹ In vergelijking met het moderne materieel van andere marines sloegen dan ook zeker in de jaren 1880 en

11 Een torpedosloep was een (stoom-)sloep voorzien van een afvuurinrichting voor torpedo's. Torpedonetten waren van metaal en konden aan weerszijden van een schip worden uitgebracht om vijandelijke torpedo's op te vangen.

1890 vele Nederlandse oorlogsschepen 'een arm figuur'. Het 'toppunt' in deze werd bereikt in 1895, bij de opening van het Kieler Kanaal, toen Nederland werd vertegenwoordigd door twee schepen die het best konden worden aangeduid als 'historische curiositeiten'.

Inmiddels was evenwel, aldus Macleod, naar men kon aannemen 'eindelijk tot de meerderheid der volksvertegenwoordiging het besef [...] gedrongen dat onze vloot vernieuwing eischte'. Zo kwam het tot de bouw eerst van drie kleine pantserschepen en daarna van zes kruisers. Laatstgenoemde bodems vonden overigens geen genade in Macleods oog omdat 'helaas alle eigenschappen van vechtschip ten achter gesteld werden bij het behalen van groote snelheid'. Er is echter hoop voor de toekomst: inmiddels is ir. J.C. Jansen afgetreden als Minister van Marine en vervangen door vice-admiraal Jhr. J.A. Röell, 'een ervaren zeeofficier..., van wien voorstellen te verwachten zijn tot het aanvullen der vloot met degelijke oorlogsschepen'.

Macleod is dus bepaald zeer kritisch ten aanzien van het materieelsbeleid. Als wel de belangrijkste oorzaak van de door hem gesignaleerde malaiseverschijnselen beschouwt hij duidelijk een Koninklijk Besluit dat in november 1868 tot stand kwam. Daarin werd onder meer bepaald dat alle kosten verbonden aan de bouw en exploitatie van schepen die bestemd waren om bij uitsluiting in de Indische wateren dienst te doen uit de Indische begroting zouden worden betaald. Daarop vroeg de Minister van Koloniën fondsen voor de bouw van twee pantserschepen voor de Indische dienst. Deze werden hem echter niet toegestaan en 'het eerste moderne oorlogsschip' voor Indië werd pas in 1888 op stapel gezet.

Bij Macleods behandeling van het personeelsbeleid is eigenlijk het meest opvallend dat deze zeer summier is. Zo mist men de vermelding van het tot stand komen van een opleiding tot 'oorlogsmatroos' en vinden evenmin vermelding veranderingen in de officiersopleiding die toch bepaald niet van geringe betekenis waren (zo verhuisde de adelborstenopleiding van Medemblik naar Breda en daarna vandaar naar Den Helder, veranderden de toelatingseisen en werd het curriculum ingrijpend gewijzigd). Frappant - zij het tegelijk zeer begrijpelijk - is dat men iedere vermelding mist van het ontluikende verenigingsleven in de kring der schepelingen (onderofficieren en manschappen). Daardoor valt een ontwikkeling die in hoge mate bepalend geweest is voor de geschiedenis na de eeuwwisseling buiten het door Macleod ontworpen beeld.

Bij de behandeling van de acties van 's Lands zeemacht valt de nadruk

in sterke mate op 'het Oosten, waar de Marine kon toonen waartoe zij in staat was'. Ruime aandacht wordt besteed aan diverse acties tegen zeerovers en slavenhalers. Ruime aandacht krijgt overigens ook de actie van Nederlandse oorlogsschepen in de Japanse wateren. Het valt op dat hier wat men de heldenrol zou kunnen noemen toevalt aan de commandant van het stoomkorvet 'Medusa'. Tegenwoordig wordt wel betwijfeld of dit in overeenstemming is met de historische werkelijkheid.¹² Heeft Macleod hier misschien teveel vertrouwd op het relaas van de commandant in kwestie?¹³

Het begin van de Atjehoorlog in april 1874 wordt door Macleod terecht beschreven als een diep-ingrijpende cesuur. Een einde kwam aan 'de aangename stationsdienst, de opwekkende jachten op zeeroovers, het deelnemen aan kleine, soms groote expeditiën, afgewisseld met rustdagen op de hoofdplaatsen, waar officieren en minderen zich "inburgerden"'. Dit 'maakte nu plaats voor eene voortdurende blokkade, nu dichter en strenger, dan lossen en vrijgevinger, al naarmate de bestuursinzichten of de houding der Atjehers zich wijzigden in dezen zonderlingen oorlog, waarin van den beginne af nooit lang genoeg doortastend gehandeld werd, zoodat behaalde voordeelen steeds weer verloren gingen, en elk in toepassing gebracht stelsel, door verandering van meening, of om te groote kostbaarheid, of door het afstuiten op het taai volgehouden verzet, telkens voor een ander plaats maakte'.

De toon van kritiek ten aanzien van het regeringsbeleid die in de zojuist geciteerde passage doorklinkt is opvallend. Men vindt deze overigens al dadelijk in een passage betreffende de aanvang van het conflict. 'Hoe, door [...] (de) [...] dreigende verschijning (van enkele oorlogsschepen), door het stellen van den eisch van erkenning onzer Souvereiniteit, door het doen voeren van de onderhandelingen door de mahomedaan Sidi Tahlil, in plaats van door een Europeesch ambtenaar, door meer te denken aan oorlog dan aan eene vredelievende oplossing en eindelijk door over-

- 12 Sinds de publicatie van het dagboek van de belangrijkste passagier van Zr. Ms. 'Medusa' zijn twee sterk-verschillende versies van het gebeurde gemeengoed. Cf. Herman Moeshart ed., *Joernaal van Jonkheer Dirk de Graeff van Polsbroek 1857-1870. Belevenissen van een Nederlands diplomaat in het negentiende eeuwse Japan* (Assen en Maastricht 1985) 62-63.
- 13 Deze commandant, kapitein-luitenant ter zee Jhr. F.F. de Casembroot, werd na de actie onderscheiden met de Militaire Willemsorde. Na zijn terugkeer in patria publiceerde hij *De Medusa in de wateren van Japan in 1863 en 1864* ('s-Gravenhage 1865).

haasting, zulk eene oplossing onmogelijk werd gemaakt en binnen vier dagen de oorlogsverklaring volgde, *tien dagen voor den aankomst der troepen, die den oorlog moesten voeren* (cursief in het origineel - B.), behoeft hier niet omstandig te worden verhaald'.

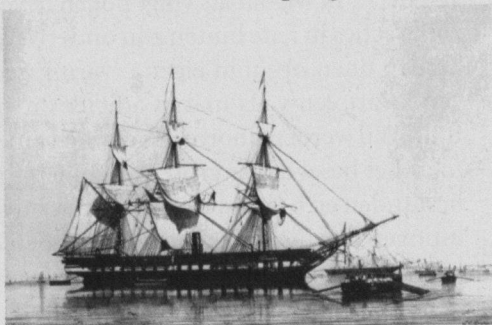
In een passage die ik haast onthullend zou willen noemen uit Macleod zijn frustratie over de verruwing die het werk op de kust van Atjeh teweegebracht. Hij schrijft dat 'langs de kust de oorlog, enkele belangrijke wapenfeiten daargelaten, gaandeweg [...] (scheen) [...] te ontaarden in eene wederzijdsche plagerij, die slechts verbittering wekte en waardoor ook bij de Marine de geest hardvochtig werd en soms tot handelingen tegen de "sloebers" leidde, welke men anders zou gewenscht hebben en niet dienden om pacificatie te bevorderen. Want al is het doodschieten en overboord jagen der geheele bemanning van eene prauw, die visitatie tracht te ontkomen, een gruwel; al rilt men bij het verhaal dat visschers, toen hun gevraagd werd hoe het mogelijk was dat zij zich willens en wetens aan ons kanon- en geweervuur blootstelden, ten antwoord gaven: "wij moeten wel, want wij hebben niet te eten", en dat hun dat visschen tòch niet gegund werd, toch zijn deze jammeren, voor een geheel volk slechts speldeprikken, die wel tot meer verzet, maar niet tot dadelijke onderwerping leiden, zooals op groote schaal krachtdadig doorgezette slagen zouden doen; daargelaten dat persoonlijke aanraking met de hoofden en bevolking, zonder wapengeweld te gebruiken, dikwijls veel beter is'.

Een meer humane houding en een effectiever werkwijze vindt Macleod belichaamd in C.H. Bogaert die als luitenant ter zee der eerste klasse (hij bracht het uiteindelijk tot vice-admiraal - B.) commandant was van Zr. Ms. 'Timor' en van het Station Sumatra's Oostkust, functies waarin hij 'ook met de leiding der politieke zaken belast was en door zijne studie van de landstaal en veelvuldige besprekingen met de hoofden, wellicht meer deed in het belang van den vrede dan met schieten en branden mogelijk was'.

Macleods opvatting over de tegenover de autochthone bevolking aan te nemen houding treedt ook ondubbelzinnig aan de dag in de volgende passage: 'Zoo werden in 1888 kampongs aan den mond der Karamarivier (westkust Celebes) door de "Prins Hendrik", "Madura" en het gouvernementsstoomschip "Sperwer" "getuchtigd" *zonder dat daarbij tegenstand ondervonden werd*, en moesten de "van Speyk", "Java" en "Flores" eene dergelijke strafoefening houden op Selaroe, een der Tenimber eilanden. Ditzelfde en andere eilanden dier groep waren in 1892 nogmaals

getuigen van deze wijze van rechtspreken, weinig geschikt om beschaving in te voeren. De "Koningin Emma" vernielde de kampong Oliliet en eenige anderen met geschut en landingsdivisies, tegenover "naakte mannen met pijl en boog", die zich aan eenige gevallen van *onderlingen* roof en moord schuldig gemaakt hadden! In 1890 werden door de "Java" op een tocht met eene hongi-vloot¹⁴ van 1500 koppen naar Wandammen (Geelvink-baai, Nieuw-Guinea) verscheidene welvarende kampongs, die geen tegenstand boden, verbrand'.

Ook wordt vermeld een reis van de 'Borneo' naar de zuidkust van Nieuw-Guinea, in 1894. Men 'vond' daar 'de bevolking....niet vijandig, noch bevreesd, maar kinderachtig, vroolijk en goedig. Wanneer zij het schip bezocht hadden, staken zij de kleurige bladeren en bloemen, waarmee hun naakte lichaam versierd was, als aandelen aan het schip vast. Lief-

Het schroefstoomschip der 1^e klasse (*Admiraal Evertsen*) ter rede van Vlissingen. Litho van J. C. Greive (1837-1891). Uit de collectie van het Instituut voor Maritieme Historie.

lijke poëzie van natuurmensen! Mochten nimmer onze beschaafde vuurwapenen ontijdig of onbedachtzaam tegen hen worden aangewend!'

Door zulke passages schaart Macleod zich onder de serieuze critici van het gedrag van Nederlanders in Azië. In een recente publicatie worden deze critici collectief als 'nestbevuilers' aangeduid.¹⁵ Mijns inziens ten onrechte. Voor een Macleod of, om een ander voorbeeld te noemen, een Victor de Stuers (evenals Macleod afkomstig uit een militair milieu: zijn vader eindigde zijn loopbaan als commandant van het Oost-Indisch Leger) was naar mijn indruk de Nederlandse aanwezigheid in de Indische archipel alleszins gerechtvaardigd. Maar zij hadden ernstige bezwaren tegen de wijze waarop het Nederlandse gezag daar soms werd uitgeoefend.¹⁶

14 Een vloot bestaande uit Molukse schepen die op rooftocht ging (in de Compagnie-strijd vaak om 'te overvloedige aanplant' van specerijen tegen te gaan of 'kwaadwilligen' te 'tuchtigen').

15 Zo in het boek van Ewald Vanvugt, *Nestbevuilers, 400 jaar Nederlandse critici van het koloniale bewind in de Oost en de West* (Amsterdam 1996).

16 Het lijkt mij volstrekt irrealistisch aan te nemen dat zij bezwaren hadden tegen de aanwezigheid van Nederland in Oost en West op zichzelf. Een Macleod en De Stuers zouden dan in geheel andere geest gesproken en geschreven hebben.

Had het woord 'nestbevuilers' tot hun vocabulaire behoord¹⁷ dan zouden zij, zo is mijn overtuiging, veeleer zélf als zodanig degenen hebben gekwalificeerd die de goede naam van Nederland bezoedelden door wat wij tegenwoordig zouden aanduiden als misdaden tegen de menselijkheid of oorlogsmisdaden.¹⁸

Overigens valt op dat Macleod niet schrijft over moreel dubieuze acties van het leger, hoewel hij zonder twijfel van dergelijke acties kennis gedragen heeft. Ik wil dat als volgt pogen te verklaren. In de eerste plaats vielen zulke acties in feite buiten zijn onderwerp. Verder wil ik ter verklaring een beroep doen op mijn eigen ervaring gedurende een loopbaan van ruim een kwart eeuw als marineofficier (al viel die dan in een geheel andere tijd). Wij werden doordrongen van (om niet te schrijven: geïndoctrineerd met) het besef dat er grote verschillen - juist ook wat mentaliteit betreft - bestonden en bestaan tussen Marine en Landmacnt.¹⁹ Openlijke kritische uitingen aan het adres van laatstgenoemd krijgsmachtdeel werden echter zeker niet aangemoedigd. Dat, overigens zelden openlijk aan de dag tredende, 'ontmoedigingsbeleid' werd voor mijn gevoel geïnspireerd door de gedachte dat zulke kritische uitingen wel eens als een boemerang zouden kunnen werken, bij voorbeeld tijdens de debatten over het defensiebeleid die zo vaak in ons land werden en worden gevoerd.

Hoe dat ook zij, er is mijns inziens geen reden om het als een omissie van Macleod te beschouwen dat hij excessen van deze aard buiten beschouwing laat. Het doet er namelijk niets aan af dat hij - zoals ik hoop te hebben aangetoond - een uitstekend leesbaar relaas te boek heeft gesteld dat nog steeds bekoren kan door zijn frisheid en oprechtheid. Het is bovendien een relaas dat - voorzover ik heb kunnen vaststellen - wat betreft zijn weergave van de feiten onberispelijk is. Een en ander leek mij voldoende reden om de lezers van *Groniek* ermee te confronteren.

17 De uitdrukking 'het bevuilen van het eigen nest' vindt men in de spreekwoordenverzameling van Harrebomée (kort na het midden van de negentiende eeuw) en in het Groot Woordenboek der Nederlandsche Taal (de desbetreffende aflevering dateert uit 1913). In beide bronnen wordt als enige betekenis gegeven: 'in zijn eigen huis de onttucht bedrijven'.

18 Het zou interessant zijn systematisch na te gaan hoe men eind negentiende/begin twintigste eeuw in Nederland in gezagsgetrouwe milieus stond tegenover wat later als excessen zou worden aangeduid. Het dan resulterende beeld zou wel eens veel genuanceerder kunnen zijn dan Vanvugt c.s. ons willen doen geloven.

19 Ontegengesteld werd ons tegelijk - maar dan ook weer impliciet - een gevoel van superioriteit bijgebracht. Wat de houding tegenover de luchtmacht betrof lag en ligt de zaak anders, wat begrijpelijk is omdat de Marine sedert 1917 over een eigen luchtwapen beschikt.